

Nogle tanker i anledning af et jubilæum – Besættelse og lokalsamfund

Vivi Jensen

Fortid og Nutid december 1995, s. 334-338.

Med baggrund i sin egen families erindring om besættelsestiden i Ebeltoft kritiserer Vivi Jensen Ebeltoft Museums bog i anledning af besættelsesjubilæet for at gentage den version af begivenhederne, der blev formet i månederne efter befrielsen, og for at ignorere den menneskelige og dagligdags virkelighed under besættelsen. Problemet er ikke særegent for den omtalte publikation.

Vivi Jensen, f. 1945, cand.mag. i middelalderarkæologi og forhistorisk arkæologi, Aarhus Universitet 1978. Museumspædagog ved Museet på Kolindhus 1979, fra 1991 museumsinspektør sst.

Det kan ikke være forbigået nogens opmærksomhed, at man i år har fejret 50-året for den tyske besættelses ophør. Laserlys og kunstudstillinger, festforestillinger i Det kongelige Teater, nyopstilling af Frihedsmuseet, særudstillinger på store og små museer og arkiver landet over. Og publikationer, stakkevis af publikationer i form af artikelsier i aviser og enkeltartikler i diverse årbøger og tidsskrifter. Intet skrift så lille og primitivt – men dermed ikke sagt ubetydeligt! – uden erindringer og refleksioner over besættelsen og dens afvikling. Jens Gammelgaard har igen, og igen på udmærket vis, haft fat i de østprøjsiske flygtninge, denne gang Oksbøllejren (*Drivtømmer*, udkommet i Varde Museums glimrende serie af særpublikationer), og, mest bevægende af dem, jeg har haft fat i, en lettisk flygtning, der i *Fra Ribe Amt* 1995 selv har berettet om, hvordan han som barn oplevede krigen og flygtningelivet i Danmark.¹ Læs den artikel! Den sætter vort danske nid og nag i årets anledning i det rette, menneskelige perspektiv!

Som museumsmenneske, der også var turen igennem for ti år siden efter

en opfordring fra daværende statsminister Poul Schlüter, der ikke lod sig sidde overhørig, gjorde man sin pligt med et slet skjult suk: »Må det være sidste gang i meget lang tid!« – Problemløst er det jo ikke. Der er stadig ting, der ikke kan siges, ting, der *skal* siges, hvad enten man har lyst eller ej; men, som det med al ønskelig tydelighed fremgik bl.a. af debatten om den famøse lysstråle, så kan de af os, der ikke i det mindste var teenagere i første halvdel af fyrrerne, overhovedet ikke tillade os at have nogen mening om noget som helst af det, der skete i besættelsesårene.

Ikke mindst lokalt kan man ofte føle sig nødsaget til at fortælle den på stedet i tiden efter 5. maj autoriserede udgave af historien, og denne bundethed er i lidt for høj grad kommet til at præge den bog, som Ebeltoft Museum har udgivet, og som jeg her skal sige noget om.² Og når jeg taler om det, der ikke kan siges, så mener jeg ikke, at man skulle have sat navne på de lokale værnemagere og frikorpsmænd. Dem kender de indfødte så udmærket i forvejen, og for tilflytterne kan det være ligemeget – de efterkommere, der

stadig bor i byen, skulle nødig undgælde for fædrenes synder. Det er på et mere overordnet plan, jeg mener, at forfatterne af denne bog kommer for let om ved det. Måske skyldes det hastværk. Det kom vist bag på os alle, at jubilæet ville udløse et sådant væld af arrangementer, at museer og arkiver måtte med, uanset hvad de ellers havde travlt med.

Indledningsvis skal jeg oplyse, at jeg er født i Ebeltoft i 1945 af forældre, der oplevede hele forløbet dér. Jeg er yngst af tre søstre, af hvilke den ene var 13 år i 1945, og som derfor har egne oplevelser både af besættelsesårene og af befrielsen. Det kan ikke undgås, at min holdning til bogens indhold vil være præget heraf. Vi hørte jo meget om det, af forældre, og senere i skolen, og det var langt fra altid, at disse to subjektive kildesæt var samstemmende. Den tidligere frihedskæmperlærer, som også er omtalt i bogen, hadede alt, hvad der var tysk, og forsømte ingen lejlighed til at luften dette had, og i en venindes hjem, hvor faderen også havde båret armbind, var indstillingen den samme. Hjemme, hvor far havde afstået fra at søge arbejde på Tirstrup Flyveplads, hvor hans kammerater ved en forholdsvis afslappet indsats kunne tjene langt mere, end han selv måtte »pukle« sig til på maltfabrikken eller ralværket, fordi mor truede med at rejse hjem til sine forældre med børnene, var indstillingen langt mere nuanceret. Her kunne man se forskel på Værnemagten og SS, og på rigtige sabotører og »de sidste dages hellige«; men man var nu også naboer til værnemagten – og i første parket, da de mere end midaldrende soldater fejrede kapitulationen med dansebal natten mellem 4. og 5. maj på »Hotel Skansen«, hvor de boede. »Ingen var gladere end dem den nat«, sagde mor.

Og når sandheden nu skal frem, så blev samme hotel ribbet for alt af værdi, da soldaterne var draget bort. Nog-

le familier reddede sig en radio, andre andet. Min far havde held til at organisere en blå, italiensk racercykel, som han ikke turde luften i Ebeltoft, så en lys majnat fik han sin første og eneste tur på den. Den gik til Århus, hvor det blå vidunder blev omsat i penge på et værtshus.

Men tilbage til besættelsestidens hverdag. Den berømte solidaritet i befolkningen havde mine forældre også et forhold til, så vi handlede kun i »Brugsen« og hos slagter Jørgensen i Overgade – langt at gå for en lille pige med indkøbsseddel, når nu Slagteriudsalget kun lå halvvejs; men Jørgensens kød var ikke forebeholdt »de fine fruer«. Han solgte også, med uforandret venlighed, til de koner, der måtte tage på klods og ikke altid kunne betale ugeregningen til tiden. Forklaringen på, at bogen helt savner den slags små træk, kan være, at arkivets mangeårige, dygtige, nu afdøde leder fortrinsvis har indsamlet materiale blandt dem »med armbind« og i de kredse af borgere, hvor han selv hørte hjemme. Det skal ikke bebrejdes ham, for han havde i mange år fuldtidsbeskæftigelse ved siden af sin hobby, arkivet, så det har nok været begrænset, hvor meget overskud der blev til at indsamle blandt befolkningsgrupper, som ikke selv følte værdien af at nedskrive sine erindringer for eftertiden. I en bog som denne er det dog en iøjnefaldende mangel, og hvis jeg har ret, kan jeg kun opfordre hans efterfølger til at tage emnet op, for der kan næppe være mange tilbage, der var voksne under besættelsen!

Men det var jo bogen, det skulle handle om! I sin opbygning følger den museets bog om Ebeltoft som havneby, udsendt i 1994,³ dvs. én historie og mindst to illustrationer pr. opslag, hvilket er en god idé, hvis man også skriver for den del af lokalbefolkningen, der normalt ikke læser bøger. Man kan tage et par opslag ad gangen,

lægge den fra sig og begynde igen – og se på de mange billeder, kende og genkende. I alt er der 37 afsnit, begyndende med Görings besøg i Ebeltoft Vig i 1938 (hermed forklaringen på, at det manglede i bogen om Ebeltoft som havneby – det skulle indgå i en anden sammenhæng). Et enkelt afsnit handler om selve besættelsen, der vist heller ikke var særlig dramatisk, undtagen måske for min mor, der, trillende Birthe i barnevognen, var ved at blive ramt af to tunge ståltrosser, der hang ned fra en lavtgående tysk flyvemaskine, da hun kørte over den åbne plads foran »Hotel Skansen«. Der skete dog ikke noget, ud over at det blev mors fortrukne historie om 9. april.

De følgende 11 afsnit handler om den tyske etablering i byen og om dagligdagen. Så følger afsnittet »Politiet i en vanskelig tid«. Heri fortælles meget generelt om politiet i Danmark, og herefter kommer man meget let om ved det. Citat: *Politiets rolle under besættelsen har ofte været genstand for en vis kritik. Overfladisk betragtet kunne det måske nok til tider se ud, som om politiet rendte tyskernes ærinde. Men set ud fra den herskende politiske opfattelse i landet, så gjaldt det om for enhver pris at bibeholde politi, domstole og fængselsvæsen på danske hænder. Selvfølgelig var der også brænde kar i form af nazister inden for politiet, men ikke flere end i befolkningen som helhed. Det hændte også, at enkelte politifolk blev beskyldt for at udvise for stor nidkærhed i tjenesten, men det er jo nu engang den risiko, politifolk let løber, når lov og orden skal respekteres under vanskelige forhold.* Et sandt lærestykke udi diplomatiets, for ikke at sige bortforklaringens kunst! Jeg skal ikke kunne sige, om det gælder for politiet i Ebeltoft, men afsnittet følger umiddelbart efter en opregning af landets samlede politistyrke, og eftertiden – såvel ofrene for politiets nidkærhed som deres talsmænd, samt ho-

vedparten af de historikere, der har forsket i emnet – må siges utvetydigt at have påvist, at politiets rolle under besættelsen ikke kan klares med et afsnit som det citerede – heller ikke – og måske slet ikke – i en populær fremstilling som Ebeltoft-bogen. Man kunne let og elegant være kommet uden om problemet – for det har man åbenbart betragtet det som – ved at holde sig til det lokale politi og deres rolle. Så havde man undgået den hvidvaskning, som sagen ud fra den viden, vi har i dag, slet ikke kan bære, de utvivlsomt mange ærlige og antinazistiske betjentes indsats ufortalt.

At folks harme over politiets internering derimod er korrekt skildret, bekræftes af det, jeg selv har hørt fra mine to til dels modstridende, subjektive kilder. Min mor var i Grenå den dag – for resten på besøg med en svigerinde hos dennes kæreste, hele familiens elskede onkel Jørgen, der var sætteskipper, tysker og antinazist – lige så snart han havde forladt havn, røg billedet af Hitler ned i en skuffe for først at blive hængt på plads, når han lagde til kaj igen. En letkøbt og afmægtig protest, men dybfølt! Da rygten om politiet nåede Grenå havn, skyndte mor og svigerinden, der stadig boede i Ebeltoft, sig den lange vej fra havnen til stationen, og aldrig havde de været så bange i deres liv, sagde mor altid.

Så følger 11 afsnit om modstandsbevægelsen, hvilket måske er lidt rigeligt, når det drejer sig om Ebeltoft og Mols, men det skyldes vel, at man i høj grad har indsamlet erindringer fra de involverede, og i deres liv har det naturligvis fyldt meget, ingen tvivl om eller kritik af det. For læseren synes begivenhederne måske dog lidt få og små til at bære så mange sider. Et par afsnit kunne f.eks. have afgivet plads til noget om at være barn under besættelsen – min søster kan en interessant historie om en spejderfører, der udspurgte pigerne om deres forældres mening

om krigens gang og om Hitler og sabotage, og som senere viste sig at være datter af en kvinde, hvis mor levede sammen med en højt placeret SS-mand i Århus. – Eller en endelig be- eller afkræftelse af beretningen om, at nogle unge modstandsfolk en aften, mens de var i biografen, blev advaret af selveste byens tyske kommandant om, at Gestapo var på vej fra Århus. Det havde været rart at høre, om denne historie virkelig var sand, eller om den bare var en del af tidens mange og uafvelige rygter.

Derefter følger afsnittet »Politiet i kz-lejrenes helvede«, og ingen tvivl om, at det *var* et helvede, også for politiet; men begrebet kan gradueres. Nogle fik Røde-Kors-pakker fra begyndelsen, andre ikke. Og da de hvide busser begyndte at hente danske og norske fanger, var der danske politibetjente, der tog resterne af deres røde-kors-pakker og ekstra støvlepar med sig hjem, selv om der på den anden side af pigtråden stod udhungrede fanger uden fodtøj i forårskulden. Og det har jeg ikke kun fra Carl Madsen. Det har jeg i forbindelse med vort indsamlingsarbejde til museets to særudstillinger om besættelsen fået bekræftet af troværdige folk, der vel at mærke dækker både venstre- og højrefløjen i politik, og som selv sad i Neuengamme sammen med politiet – men naturligvis ikke i samme barak. Politiet hævdede, og havde, særstatus. Jeg skal ikke bestride politibetjentenes tab og lidelser under og efter besættelsen, men det er for ensidigt at fokusere alene på politiet i afsnittet om de hvide busser! – de politiske kz-fanger nævnes kun i forbigående i form af ordet »alle«. Citat: *Det lykkedes (Folke Bernadotte) at få alle nordiske kz-fanger bragt hjem før befrielsen og Tysklands endelige sammenbrud*. Ud fra sammenhængen kunne man, hvis man ikke har læst andre bøger om besættelsen – og det kunne jo tænkes i en undervisningssammen-

hæng – forledes til at tro, at de danske fanger var identiske med politiet.

Afsnittet »Det sidste store slag« bringer en velkommen opklaring af én af barndommens myter: De hundredevis af unge drenge, der efter det engelske flyangreb på den tyske konvoj fra Norge om eftermiddagen den 4. maj drev i land på Kattegatkysten. 200-300 mænd mistede livet, og »et lille 100 drev i land på Djurslands kyst« – nogen må da have talt dem? Er det én af de hemmeligheder, der gemmer sig i arkiverne? Om de blev begravet på stedet, hvor de blev fundet, fremgår ikke, men min far hævdede, at han var med til det. Ligplyndringerne er nævnt, men jeg savnede historien om de sølvræve, der også drev ind, og som én af byens damer kort efter promenerede – i meget kort tid, for det var folkestemningen trods alt ikke til. I forbindelse med dette angreb savner jeg også historien om, at mange troede, at nu kom krigen til Ebeltoft. Min mor forberedte sig på at flygte, og andre gjorde sikkert det samme. Hun bar mig, familiens personlige papirer, rationeringsmærker, bleer og sutteflaske i en tøjkurv ned til fru Christensen i kælderen, men da far kom fra arbejde, var bombardementerne ophørt og »Strandpalæet« uskadt. Så pakkede hun ud igen, og om aftenen kom så frihedsbudskabet. Hun kunne aldrig siden se en flygtning på fjernsynet uden at mindes, hvor tæt vi selv var på at skulle ud på landevejen.

De sidste afsnit handler om befrielsen og om afviklingen efter krigen. Her savner jeg den beretning, der for mig står som indbegrebet af befrielsen, fordi den gjorde det for min mor. Der blev som så mange andre steder holdt en takkegudstjeneste, og præsten lagde ikke fingrene imellem, når det gjaldt tyskerne, hvad man heller ikke kunne forvente – det er et umenneskeligt krav i en sådan situation at skulle vende den anden kind til; men

det var ikke det indtryk, der blev det varige. Det var den tyske soldat, der kom ind under første salme. Han havde en bog i hånden – salmebog, Det Ny Testamente, hvad ved jeg. Lige inden for døren knælede han ned, og der lå han indtil udgangsbønnen. Så gik han stille sin vej, uantastet. Det tjener ebeltoftborgerne til ære, og det havde været en smuk historie at berette. Arkivet kender den åbenbart ikke; men i en tid, hvor det er forsoning og ikke forlængelse af gammelt had, der skal arbejdes for, ville det have været smukt at pointere, at det ikke var alle tyskere, der elskede Hitler og krigen. Det burde der være råd til i 50-året.

Bogen bærer præg af at være den første om besættelsestiden i Ebeltoft, og den ligner på mange måder de bøger, der udkom i de allerførste år efter 1945, bortset fra, at den har flygtningene og afviklingen med, og at den teknisk er af højere kvalitet og har flere illustrationer, end der var råd til

dengang. I de byer, der har været igennem flere runder, er der blevet plads til nuancer, flere træk fra dagliglivet, flere overvejelser over begivenhederne, og man har indsamlet bredere, end man tilsyneladende har gjort det i Ebeltoft. Forhåbentlig er den bare et forarbejde til *bogen* om besættelsestiden i Ebeltoft. Indtil da gør denne bog trods mine indsigelser fyldest langt hen ad vejen, og ikke mindst de lokale vil finde den blanding af nyt og velkendt, som er en forudsætning for en lokalhistorisk bogs salgbarhed.

Noter:

1. Arthur Birger: Den tabte barndom. En let-tisk flygtning i Vestjylland, *Fra Ribe Amt* 1995, s. 353-367.
2. Knud Chr. Jensen, Finn Rasch Pedersen, Jakob Vedsted: *Hilsen til Lucas, Helmer og Abel. Glimt fra besættelsestiden på Mols og Ebeltoftegnen*, Ebeltoft Museum 1995, 84 s.
3. Anmeldt i *Fortid og Nutid*, 1994, s. 313-314.